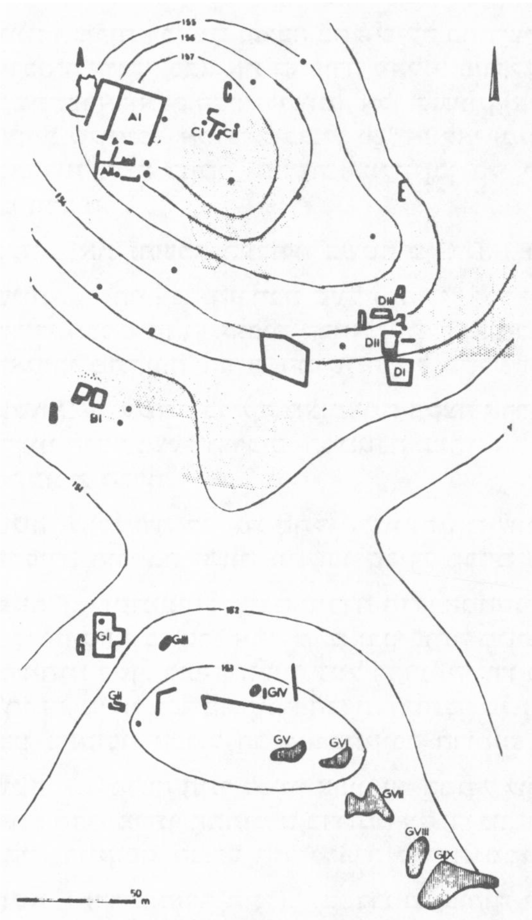
ח' זיכרין – 1983

עונת חפירות שנייה בחורבת זיכרין (ר' "חדשות ארכיאולוגיות" פב) התקיימה בחודשים יולי–אוקטובר 1983. החפירה, שנערכה מטעם אגף העתיקות והאגודה לסקר ארכיאולוגי של ישראל, נוהלה על ידי מ' פישר מהחוג ללימודים קלאסיים באוניברסיטת ת"א. הצוות כלל את דפנה שטיינר, ב' דיוויס, ש' גבעון, א' פרנקו, וצ' בן־נחום (מנהלי שטחים), דנה אברג'יל וליאורה וודבוז (רישום). מדדו י' סגל וי' כהן. יועץ נומיסמטי היה ד"ר א' קינדלר. מחצבות "מילשטיין ובניו" ומפעלי בטון "פיוניר" תמכו באופן פעיל בביצוע החפירות. השתתפו בני נוער מבתי ספר שדה ברנר והירקון.

ח' זיכרין – מפת שטחי חפירה

שטח A (חלקיו המערבי והצפוני). משני צידי החצר הפריסטילית נחשפו חדרים. בצד מזרח היתה הכניסה לאחד מהם דרך מעבר שכלל שני עמודים בין שתי אומנות, שנמצאו באתרם. בצד המערבי של החצר נחשפו שישה חדרים. במערב החצר נחשף בעונה א' חדר תת־קרקעי; הסתבר עתה שהוא נמשך עד לקצה הצפוני־מערבי של האתר, מעבר למכלול החדרים, ושימש כמערת קברים עם כוכים בשלב היישוב הראשון (המאה הא' לסה"נ). הכוכים נשדדו בתקופות קדומות, אך בשפכים נתגלו שברי נרות וקיראמיקה רומית מטיפוס טרה־סיגילטה. קיראמיקה (בעיקר נרות הירודיאניים) ומטבעות מתקופת בית שני נמצאו צפונה לחצר, באיזור המותחם בין קירות קדומים.

שטח C (כ־30 מ' מזרחית לשטח A). מתחת לשכבות העות'מניות והממלוכיות (שתוארכו באמצעות המטבעות שנתגלו בהן) נחשף בשלמותו היפוקאוסט, שצורתו מלבנית ולו גומחות, אחת אפסידאלית, והשנייה מרובעת. עמודוני הלבנים נשאו רצפת לבנים גדולות וטיח. נחשפו צינורות חרס רבים. המימצא הקיראמי כלל חומר ביזאנטי ובעיקר מספר רב של שברי קיראמיקה רומית מאוחרת, שבאחד מהם היה טבוע צלב.

צמוד לחלקו המזרחי של בית המרחץ נחשף שכב של בית בד. במחסן סמוך היו חמישה קנקני אגירה באתרם, שקועים ברצפה ומחוזקים בטיט ובאבנים. המיתקן מתוארך לתקופה הביזאנטית.

שטח D (דרום האתר). מתוך השרידים הרבים שנתגלו באיזור תעשייה זה ראויים לציון גת, בית בד ואיזור מגורים.

הגת (10.5 × 11.5 מ') כוללת שתי מערכות ייצור דומות. בכל אחת היו מישטחי דריכה, בריכת ביניים עם בורות שיקוע ובריכות אגירה שגם בהן היו בורות שיקוע. אחת הבריכות היא מלבנית (3 × 4.5 × 5 מ') והשנייה עגולה (3.5 מ' קוטר, 2 מ' עומק). הבריכות מרוצפות פסיפס לבן וקיבולן 40.000 ליטר. הגת נבנתה מעל בריכה תת־קרקעית מן התקופה הרומית שעדיין לא נחשפה כולה.

בחלקו הצפוני של השטח נחשפו שרידי בית בד. בין הגת לבית הבד נמצאת חצר ובה באר ותעלה בנויה ומטוייחת לניקוז מי הגשמים. הקיראמיקה והמטבעות שנתגלו כאן הם מן התקופה הביזאנטית. האיזור היה מיושב גם בתקופה הערבית הקדומה, כעדות חדר מרוצף פסיפס לבן שנבנה מעל לתעלה, והכמות הגדולה של קיראמיקה ונרות מטיפוס ח' מפג'ר, כלים זואומורפיים ומטבעות.

ובסיכום, עונת החפירות השנייה מצביעה על כך שבתקופה הביזאנטית היה בחלקו הגבוה של האתר מבנה מרכזי (מנזר?), במורד היו מבני שירות, כולל בית מרחץ, ובשולי האתר היו מיתקני תעשייה, מהם אותרו ארבע גתות ושלושה בתי בד. מבני המגורים נבנו בין שני המיפלסים הללו. בתי קברות היו מחוץ ליישוב, ומתוכם ראויים לציון שני ריכוזים של קברי מקמרים, אחד ממזרח לאתר והשני מדרום לו.

נמסר על ידי מ׳ פישר

תל שילה – 1984

עונת חפירות רביעית נערכה בתל שילה בחודשים יולי–אוגוסט 1984 מטעם אוניברסיטת בר אילן (ר׳ ״חדשות ארכיאולוגיות״ פב). את החפירה ניהל י׳ פינקלשטיין בעזרת ש׳ בונימוביץ׳ וצ׳ לדרמן, ששימש גם כמודד. כן השתתפו אריאלה קליר (רישום), אלן זלוטניק (צילום), ש׳ יוסף, א׳ פלדשטיין, אביגיל כהן, י׳ מזרחי וג׳ קילשטיין (ניהול שטחים), אסתר ליבוביץ וש׳ אזולאי (מינהלה). המשלחת נסתייעה בצה״ל, בסוכנות היהודית, במועצה האזורית מטה בנימין, ביישוב שילה וכן בל׳ יסלזון (ארה״ב). השתתפו סטודנטים מאוניברסיטת בר אילן, ומתנדבים.

בעונה זאת נמשכה העבודה בשטחים F,E,D,C ו־K ונפתחו שני שטחים חדשים, L ו־M.

שטח C. החפירה הורחבה מעל וממזרח למדרגה שבה נחשפה מערכת המבנים מתקופת הברזל הא׳. נחשפו שרידי מבנים מן התקופות הביזאנטית המאוחרת, הערבית הקדומה והרומית. מתחת להם נתגלו קיר טראסה מאסיבי מתקופת הב״ת המושתת על הסלע הטבעי ופנימה לו מילוי עפר.

שטח D. נעשתה בדיקה מצומצמת בקצה הדרומי של השטח. נחשפו שרידי ממגורה מתקופת הברזל הא׳ ובה גרעיני חיטה ושעורה רבים. הממגורה נבנתה אל תוך שפכים מתקופת הב״מ שמתחתם נחשפו מילויי אבן ועפר מתקופת הב״ת.

שטח E (ממזרח לפסגת התל). בעונה הראשונה נתגלו על הסלע שרידי מיתקן חצוב מתקופת הברזל הא׳. החפירה הורחבה השנה ונחשפו שרידי מבנים מן התקופה הרומית שיסודותיהם הושתתו על הסלע.

שטח F. נסתיימה חשיפת סידרת חדרי המחסנים הצמודים לחומה. באחד מהם נתגלה מטמון של חפצי מתכת: שלושה גרזני ברונזה, אחד מהם גרזן פותה מטיפוס שנתגלה בצ׳גאר בזאר, והוא הראשון מסוגו בארץ ישראל, ומכיתות כסף, ביניהן תליון עגול רקוע (קוטרו כ־12 ס״מ) ועליו סמל קפדוקי. בדרומו של השטח נמצא, פנים לחומה, מילוי עפר מתקופת הב״ת. הסתבר ששני החדרים בחומה שנחשפו על ידי המשלחת הדנית בשנת 1932 נבנו בתקופת הברזל הב׳ או בתקופה הרומית בתוך קטע שדוד של החומה.

שטח K. נעשה חתך לכיוון צפון, עד המגדל שחשפה המשלחת הדנית. מסתבר שגם כאן, פנים לחומת הב״ת, ישנם חדרי מרתף התחומים בדרומם על ידי מדרגה שמעבר לה מתחילים להתרומם לכיוון ראש התל מילויי עפר בהיר. בתקופת הברזל הא׳ נחפרה סידרת ממגורות אל תוך המילויים האלה.

שטח L (דרום־מזרח התל). במדרגות גבוהות יותר משטח G נעשו שתי בדיקות ונחשפו שרידים מהתקופות הביזאנטית המאוחרת, הערבית הקדומה והרומית.

שטח M (צפון התל, בין שטחים D ו־K). גם כאן נעשה חתך מן החומה פנימה, ועלתה תמונה הדומה לזו שנתגלתה בשטח K: צמוד לחומת הב״ת נמצא חדר התחום בדרומו על ידי קיר מדרגה, שמעבר לו מתרוממים מילויי עפר בהיר. בורות וממגורות נחפרו בתקופת הברזל הא׳ אל תוך החדר והמילויים.

מיתארו של האתר בתקופת הב״ת הולך ומתבהר לכל אורך הגיזרה הצפונית שלו (מעט יותר מ־100 מ׳). בין שטחים F ו־M, נבנו פנים לחומה וצמוד אליה חדרי מרתף ששימשו לאיחסון. בצידם האחורי, במעלה התל, הם נתחמו על ידי קיר מדרגה שמעבר לו, מדרום, הונחו מילויי אבן ועפר. בשטחים C ו־D הונחו המילויים צמודים לחומה ללא חדרי מרתף. גם השנה לא נמצאו שרידים מתקופת הב״מ, פרט לאלה שנתגלו בשטח D. בכל הגזרה הצפונית של התל (שטחים K, F, D ו־M) אין מבנים מתקופת הברזל הא׳ אלא ממגורות בלבד. בכך מתחזקת ההשערה כי שטחו של האתר הבנוי לא עלה אז על 11–12 דונם, ועיקרו היה בפיסגת התל שנפגעה בפעולות בנייה בתקופות המאוחרות. כמעט בכל מקום בו היתה בנייה בתקופה הרומית, כלומר בכל שטח התל פרט לגיזרה הצפונית ולמדרון המערבי, הושתתו יסודות המבנים על הסלע ובתוך כך הוסרו כל השרידים הקדומים.

נמסר על ידי י׳ פינקלשטיין